

УДК [94 (477) "1950/1959"]: 331.2

Ровчак Л.В.

Оплата праці робітників машинно-тракторних станцій України у 50-х роках

Сьогоднішній інтерес до тридцятирічного досвіду діяльності машинно-тракторних станцій не випадковий. Аграрний сектор України опинився у скрутному становищі. Технічний стан машинно-тракторного парку на селі сягнув критичної межі. Схожа ситуація була і в кінці 20-х рр. Тоді для надання колективним господарствам організаційної та технічної допомоги була створена мережа машинно-тракторних станцій (МТС). Сьогодні держава також не в змозі надати допомогу селу у придбанні агротехніки. Створення МТС – можливий вихід. Тому є сенс розглянути діяльність машинно-тракторних станцій, зокрема у 50-х рр., коли їх значення для сільського господарства значно зросло. В даній статті автор звертає увагу на оплату праці робітників МТС, від якої залежав добробут механізаторів та їх закріплення за МТС. А це, в свою чергу, сприяло покращенню якості їх роботи.

У літературі дана проблема не дістала закінченого висвітлення. Система оплати праці робітників МТС цікавила дослідників, особливо економістів, саме в період їх діяльності. Такі роботи були спрямовані на допомогу керівним працівникам МТС. Це праці Т.В.Басюка, збірник документів на допомогу тим, хто вивчав економіку МТС [1], які розглядають законодавчу основу даної проблеми, проте її не аналізують.

Дане питання розглядається в деяких працях, що висвітлюють практичний досвід діяльності МТС. Це роботи Н.П.Макарова та К.Ф.Циміданова, І.Лутова, які носять пропагандистський характер [2]. Варто відзначити, що частина таких праць була написана авторами, які брали участь у діяльності МТС.

Оплата праці робітників частково розглядається і в роботах загального характеру. Так, Ю.В.Арутюнян, М.А.Вилцан висвітлюють діяльність МТС у загальносоюзному масштабі і не звертають увагу на систему оплати праці МТС України [3]. Отже, дана проблема досліджена недостатньо і потребує дальшої розробки. Основними джерелами для написання цієї статті стали архівні матеріали про оплату праці в МТС, звіти про діяльність машинно-тракторних станцій, які зберігаються у

Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України, Центральному державному архіві громадських об'єднань України.

Машинно-тракторні станції – державні підприємства, які виникли наприкінці 20-х років і проводили роботи по механізації сільськогосподарських робіт у колгоспах. Колгоспи і МТС були рівноправними учасниками виробництва, тому кожному з них належала частка продукції, яку вони виробляли. Але оплата праці колгоспників і робітників МТС проводилась по-різному. В МТС були свої особливості, які впливали із поєднання двох форм власності: колгоспної та державної.

Головна особливість оплати праці робітників МТС полягала в тому, що механізатори, на відміну від робітників промислових підприємств і радгоспів, одержували оплату відповідно до трудоднів, які оплачувалися як державою у грошовій формі, так і колгоспом у формі натуроплати.

Натуроплата, за своїм економічним змістом, становила собою форму передачі частини сільськогосподарської продукції державі через МТС. Система натуроплати, її розмір зазнавали певних змін. На початку впровадження цієї системи ставки натуроплати встановлювалися в певних відсотках від урожаю за виконання окремих видів робіт або за весь їх комплекс (оранка сівба, збирання). З 1947 року розмір натуроплати залежав від фактичного обсягу робіт по їх видах (оранці парів на зяб, передпосівній культивуванні, сівбі та ін.) і досягнутого рівня врожайності. У 1954 р. за роботи МТС було встановлено тверді, диференційовані ставки натуроплати по видах виконуваних робіт.

Друга особливість оплати праці механізаторів містилась у наявності гарантійного мінімуму оплати трудоднів, який виплачували робітникам незалежно від отриманого врожаю. Необхідність гарантованої оплати праці, що виникла на початку колгоспного будівництва, пов'язувалась із створенням матеріальної зацікавленості для робітників тракторних бригад з метою залучення колгоспників для роботи на машинах МТС. Це відрізняло робітників МТС від колгоспників, тому що оплата праці колгоспника не гарантувалася, а залежала від загального прибутку колгоспу і кількості відпрацьованих трудоднів кожним колгоспником.

Відповідно до постанови Ради Міністрів від 4 лютого 1947 року вартість одного трудодня встановлювалася в залежності від виконання планів врожайності: в разі виконання трактористу, бригадиру тракторної бригади, помічнику бригадира

та обліковцю-заправнику гарантійний мінімум видавали в розмірі 3 кг зерна на трудовдень, а в разі невиконання – 2 кг на трудовдень [4]. Інший розмір гарантійного мінімуму було встановлено для причіплювачів. За роботи, виконані у встановлений термін відповідно до плану, їм видавалося 2 кг зерна на трудовдень, а при невиконанні – 1,5 кг зерна на трудовдень [5]. Якщо оплата праці механізаторів не досягала розміру гарантійного мінімуму, то МТС за рахунок державних коштів проводили відповідну доплату. У тих випадках, коли в колгоспі видача зерна на трудовдень перевищувала передбачений для механізаторів гарантійний мінімум, колгосп видавав цим робітникам різницю між фактичною видачею зерна на трудовдень колгоспом і гарантійним мінімумом [6].

Постановою Ради Міністрів СРСР і ЦК КПРС від 21 вересня 1953 року "Про дальше поліпшення роботи машинно-тракторних станцій" було встановлено грошову оплату праці робітників МТС. Трактористи, бригадири тракторних бригад, їх помічники отримували на трудовдень від 5 до 8 крб., обліковці-заправники – від 3 до 4 крб., помічники комбайнерів – від 4 до 6 крб. (в залежності від територіальної зони) [7].

Таким чином, МТС за рахунок державних коштів оплачували переважну частину заробітної платні механізаторів. Це було пов'язано з тим, що більшість колгоспів були економічно слабкими. За таким порядком оплати праці (від держави та від колгоспів) існувала різниця в зарплатні механізаторів, які працювали в різних за економічним станом колгоспах. Так, при однаковій виплаті механізаторам гарантійного мінімуму в одному колгоспі тракторист на трудовдень отримував 1-2 крб., а в іншому – 10-20 крб. і більше [8].

Значні зміни відбулися в сільському господарстві після вересневого (1953 р.) пленуму ЦК КПРС. Деякі колгоспи зміцніли, виплата на один трудовдень збільшилась. Механізатори почали отримувати подвійну оплату праці – гарантійний мінімум в розмірі 5-8 крб. на трудовдень (в залежності від територіальної зони) і стільки ж або більше на трудовдень від колгоспів.

У жовтні 1956 року було прийнято рішення про скасування подвійної оплати робітникам МТС. З цього часу гарантійний мінімум по трудовднях оплачувався колгоспом. За рахунок державних коштів проводилась доплата в тому разі, коли отримана від колгоспу сума була менша від гарантійного мінімуму. Таким чином, якщо у 1956 році трактористи отримували від колгоспу 36%

заробітку, то в 1957 році – 60% [9]. Але, як видно з наведених даних, частка держави у фінансуванні МТС залишалася значною.

У МТС існувала додаткова оплата праці понад встановлену оплату за трудовднями, яка була третьою особливістю. Вона впроваджувалась з метою підвищення відповідальності та зацікавленості механізаторів у покращанні якості тракторних робіт і підвищенні врожайності. Проводили її як у формі додаткового нарахування трудовднів робітникам МТС за виконання і перевиконання планів врожайності, за стаж роботи, за виконання виробничих планів, так і в формі грошових премій за збереження машин, економію пального тощо. Наприклад, в 1950 р. за економію пального, у разі якісного виконання робіт, трактористам нараховувалась премія в розмірі 50% від вартості пального, бригадиру тракторної бригади – 10%, заправнику – 5%, механіку – 3% від вартості пального [10].

Система додаткового нарахування трудовднів мала багато недоліків. Іноді механізатор не міг зрозуміти, скільки він заробив або заробить при виконанні тієї чи іншої роботи. Деякі умови додаткової оплати, що в першу чергу пов'язувались з виконанням або перевиконанням планів врожайності, які завжди були підвищені, не стимулювали продуктивність праці. Особливо це стосувалося механізаторів, які займалися виконанням спільної роботи. На збиранні зернових культур, наприклад, трактористи і помічники комбайнерів одержували на трудовдень з розрахунку за кожен зібраний гектар, а комбайнери, крім того, ще й за намолот зерна. Тому перших не цікавив врожай хлібів, а комбайнери, тим часом, прагнули зібрати і намолотити більше зерна з якнайбільшої площі [11]. Такий же принцип діяв при збиранні цукрових буряків, кукурудзи, картоплі тощо.

Отже, система додаткової оплати праці мала невелику практичну значимість, тому що існуючі плани робіт механізатори вважали нереальними і орієнтувались на мінімальну оплату праці. Але в зарплаті трактористів вона усе ж таки становила 7-9%, а у бригадирів тракторних бригад досягала 14-16% [12].

Як зазначалося вище, розмір заробітної плати робітників МТС залежав від територіальної зони. В Україні, відповідно до ґрунтово-кліматичних умов, склалося чітке зональне розміщення: Степ, Лісостеп, Полісся. В лісостеповій та поліських зонах умови для роботи машинно-тракторного парку були важчими, ніж в степовій зоні. Тому в Лісостепу та на Поліссі

механізатори отримували на трудовень більше. Трактористи в Степу, наприклад, при виконанні змінних норм виробітку на гусеничних тракторах, одержували 25 крб., а на Поліссі – 35 крб., тобто на 40% більше [13].

На кількість вироблених трудовень трактористів впливала марка трактора, на якому вони працювали. Так, трактористам на газогенераторному тракторі "ЧТЗ-СТ-65" за виконання змінної норми виробітку нараховувалось 7 трудовень, на дизельному тракторі "С-80" – 6, на гусеничних – 5, на колісних – 4,5 [14]. Тому трактористи на гусеничних тракторах виробляли більше трудовень, ніж на колісних.

Оплата праці комбайнерів, на відміну від трактористів, здійснювалася за рахунок держави. За виконання денної норми виробітку комбайнер одержував грошима 2 крб. 50 коп. за кожний гектар та 1 крб. 50 коп. премії за кожний зібраний гектар понад денну норму виробітку [15]. Було встановлено премії-надбавки за намолот зерна. Вони становили від 15 до 25 коп. за кожний зібраний гектар понад норму [16]. За якісний збір врожаю колгоспи нараховували комбайнерам відповідну доплату (понад оплату МТС), яка становила 200-400 грамів зерна за кожний намолочений центнер понад встановлену норму [17].

Всі ці заходи повинні були стимулювати зацікавленість комбайнерів у підвищенні врожайності. Але дана система оплати праці мала багато недоліків. Так, для різних природно-економічних зон України були встановлені різні норми виробітку для комбайна певної марки, а розцінки робіт були однакові. Через це заробітки комбайнерів були різні при однакових затратах праці. Наприклад, у південних районах республіки вони заробляли в 1,5 рази більше, ніж на Поліссі [18].

Своєрідність системи оплати праці механізаторів полягала в тому, що вони мали високий заробіток під час польових робіт і не були зацікавлені працювати в осінньо-зимовий період, коли умови для роботи були значно гірші. Постановою Ради Міністрів СРСР і ЦК КПРС від 21 вересня 1953 р. "Про заходи по дальшому поліпшенню роботи машинно-тракторних станцій" трактористи, бригадири тракторних бригад, машиністи екскаваторів та їх помічники і обліковці-заправники зараховувались у штат МТС [19]. Тому з цього року постійні робітники МТС у вільні від сільськогосподарських робіт дні використовувалися на роботах у ремонтних майстернях, монтажних бригадах з механізації тваринницьких ферм, будівництві та інших роботах.

Таким чином, різні форми системи оплати праці

робітників МТС склалися протягом тривалого часу за різних умов роботи і не удосконалювалися. Тому виникла строкатість в оплаті праці механізаторів. Трактористам зарплата нараховувалась за 400 розцінками в грошовому та натуральному вираженні, праця комбайнерів оплачувалась за 120 розцінками, бригадирів тракторних бригад – за 34, а їх помічників – за 30 [20].

Середньомісячний заробіток трактористів в Україні у 1953 р. складав 420 крб., після вересневого (1953 р.) пленуму ЦК КПРС він збільшився до 540 крб., а у 1955 р. – до 620 крб., тобто у 1,4 рази [21]. Після скасування подвійної оплати праці в 1956 р. грошові виплати на один трудовень зменшилися на 35%. З наведених даних видно, що протягом 50-х рр. оплата праці механізаторів збільшилась, проте вони одержували менше, ніж робітники промислових підприємств. Зокрема, середньомісячна зарплата токаря на заводах Донбасу у 1957 р. становила 1000-1200 крб., що значно перевищує зарплату механізатора [22].

Інакше оплачувалась праця постійних робітників (радіотехніка, бухгалтера та ін.), а також працівників апарату МТС. Вони одержували стабільні оклади за рахунок держбюджету. Посадові оклади залежали від кількісного складу машинно-тракторного парку та отриманої освіти. Так, директор, який мав вищу освіту і великий тракторний парк, одержував 1660 крб., а директор-практик з невеликим машинно-тракторним парком – 980 крб. [23]. Їм також нараховували преміальні оклади. Тричі на рік, наприклад, за своєчасне виконання окремих циклів робіт у сільському господарстві, при якісному їх виконанні, директор, агроном і механік отримували премії в розмірі місячного окладу [24].

Всі механізатори, як робітники державних підприємств, мали право на отримання допомоги по державному соціальному страхуванню в разі втрати працездатності. Їм, на відміну від колгоспників, виплачували пенсії на тих же умовах, що і всім робітникам державних підприємств. Внески на соціальне страхування машинно-тракторні і спеціалізовані станції повинні були сплачувати за встановленим тарифом з тих видів заробітної плати, які враховувались при виплаті допомоги і пенсій.

Виплата заробітної плати робітникам МТС проводилась несвоєчасно. Ситуація покращилась тільки у 1957 р., коли заборгованість по зарплаті механізаторів України зменшилась до 2580 тис. крб. проти 11435 тис. крб. у 1956 р. [25]. Несвоєчасна виплата заробітної плати послаблювала ефективність заходів щодо підвищення матеріальної

забезпеченості механізаторів та ускладнювала їх закріплення за МТС. Високою була плинність кадрів, яка зменшувалася в міру покращання системи оплати праці. Так, якщо у 1954 р. вона складала 22%, у 1955 р. – 22,8%, то у 1956 р. – 17,7% [26].

Таким чином, оплата праці робітників МТС України у 50-х роках мала різноманітні форми, які часто були незрозумілі робітникам і не стимулювали їх матеріальну зацікавленість. Всі особливості оплати праці механізаторів впливали з поєднання двох форм власності: колгоспної та державної. Крім того, існувало багато особливостей, які були пов'язані із специфічним виробничим процесом.

Література

1. Басюк Т.Л. МТС – решающая сила в развитии колхозного производства. – М.: Госполитиздат, 1954. – 230 с.; В помощь изучающим экономику МТС. – М.: Сельхозгиз, 1956. – 368 с.
2. Макаров Н.П., Цимиданов К.Ф. Старобещевская МТС. – М.: Сельхозгиз, 1955. – 102 с.; Лутов І. 20 років МТС ім. Шевченка. – К.: УСХА, 1949. – 88 с.
3. Арутюнян Ю.В. Механизаторы сельского хозяйства СССР в 1929-1957 гг. – М.: Изд-во АН СССР, 1960. – 341 с.; Вылцан М.А. Восстановление и развитие материально-технической базы колхозного строя (1945-1956). – М.: Мысль, 1973. – 263 с.
4. Збірник найважливіших рішень по сільському господарству. – К: Держсільгоспвидав УРСР, 1955. – С. 379.
5. Директивы КПСС и Советского правительства по хозяйственным вопросам (1917-1967): Сборник документов за 50 лет: В 5 т. – М.: Политиздат, 1968. – Т. III. – С. 411.
6. Збірник найважливіших рішень по сільському господарству. – С. 380.
7. Ibid. – С. 30.
8. В помощь изучающим экономику МТС. – С. 254.
9. Вылцан М.А. Вказ. пр. – С. 169.
10. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВОВУ України), ф. 2, оп. 8, спр. 1276, арк. 129.
11. Пристапчук Л.С., Хотенко М.П. Організація використання машинно-тракторного парку в колгоспах. – К.: Держсільгоспвидав УРСР, 1960. – С. 94.
12. Булочникова Л.А. Организация и оплата труда в МТС: Автореф. дис. ... канд. экон. наук / Моск. Гос. универ. – М., 1955. – С. 18.
13. Пристапчук Л.С., Хотенко Й.П. Вказ. пр. – С. 94.
14. Басюк Т.Л. Вказ. пр. – С. 157.
15. ЦДАВОВУ України, ф. 2, оп. 8, спр. 1276, арк. 130.
16. В помощь изучающим экономику МТС. – С. 238.
17. ЦДАВОВУ України, ф. 2, оп. 8, спр. 1276, арк. 131.
18. Пристапчук Л.С., Хотенко М.П. Вказ. пр. – С. 94.
19. В помощь изучающим экономику МТС. – С. 260.
20. Директивы КПСС и Советского правительства по хозяйственным вопросам. – Т. IV. – С. 98.
21. Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф. 1, оп. 24, спр. 4512, арк. 109.
22. Державний архів Донецької області (далі – ДАДО), ф. 3424, оп. 1, спр. 87, арк. 6.
23. ЦДАВОВУ України, ф. 2, оп. 8, спр. 3480, арк. 112.
24. Ibid., спр. 1276, арк. 133.
25. Ibid., ф. 582, оп. 4, спр. 1023, арк. 54.
26. Арутюнян Ю.В. Вказ. пр. – С. 243.